

1.8. Роль фінансового моніторингу в системі національної та міжнародної фінансової безпеки

*(Н. В. Москаленко, канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансових ринків і технологій,
Державний податковий університет)*

Сучасний етап глобалізації супроводжується рядом викликів, серед яких одним із ключових є зростаюча фінансова залежність. Поряд із новими можливостями глобалізація створила й сприятливі умови для легалізації незаконно отриманих доходів. З часом національні фінансові системи продемонстрували вразливість у сфері забезпечення безпеки, що дало змогу «брудним» коштам перетинати державні кордони та виходити на міжнародний фінансовий ринок. У такий спосіб виникла практика, коли гроші, здобуті злочинно в одній країні, набували легального статусу в іншій. Це сприяло формуванню та активізації сучасних організованих злочинних угруповань, які поступово проникали у фінансові установи й отримували вплив на окремі сектори економіки. Така ситуація ускладнила дотримання законодавчих норм і актуалізувала потребу у впровадженні ефективних механізмів фінансового контролю. У результаті тривалої еволюції фінансовий моніторинг сформувався як одна з базових складових системи економічної безпеки провідних країн світу²¹².

Визначальне значення для розуміння принципів функціонування та ролі фінансового моніторингу в забезпеченні фінансової безпеки держави має усвідомлення його сутності. За таких умов важливо насамперед чітко визначити це поняття й окреслити його характерні особливості.

Під час визначення ролі фінансового моніторингу в системі фінансово-економічної безпеки держави варто зазначити про формування нового напрямку фінансового контролю. Цей напрям впливає із загального поняття фінансового контролю як діяльності уповноважених державних органів та організацій, спрямованої на забезпечення дотримання законодавства в процесах збирання, аналізу, розподілу,

²¹² Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 37. С. 35–43. DOI : <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5>

перерозподілу та використання грошових фондів держави для реалізації ефективної державної політики в суспільстві²¹³.

Фінансовий контроль здійснюється на основі чинних правових норм через систему органів державної влади, включно зі спеціально уповноваженими структурами, серед яких є і Державна служба фінансового моніторингу України²¹⁴.

Частково погоджуємося з підходом до визначення фінансового моніторингу як особливої форми фінансового контролю, оскільки контроль слугує регулятивним механізмом і є важливою складовою управлінського процесу. Він дає змогу отримувати актуальну інформацію про стан фінансової системи та ухвалювати рішення щодо впровадження відповідних заходів впливу. Варто також зазначити, що термін «моніторинг» виник як доповнення до поняття «контроль», яке охоплює не лише процес спостереження та збору, аналізу даних, але також містить елементи активного впливу й управління. Отже, поняття «контроль» має ширший і більш всеосяжний характер порівняно з «моніторингом».

Фінансовий моніторинг є однією із ключових тенденцій розвитку контрольної діяльності, яка зазначається зміщенням акценту від традиційного перевірного підходу до постійного нагляду за об'єктами контролю. Основна перевага моніторингу полягає в його всебічності, що дає змогу охоплювати ширший спектр аспектів, порівняно з перевітками, які обмежуються конкретними періодами чи питаннями. Крім того, моніторинг забезпечує безперервність контролю, тоді як перевірки завжди мають епізодичний характер. Його переваги також охоплюють оперативність і гнучкість правового реагування, що сприяє своєчасному виявленню порушень і запобіганню значним фінансовим проблемам. Оскільки фінансовий контроль регулює діяльність державних органів у сфері управління державними фінансами, цілком логічно, що одним із його напрямів є впровадження норм, які регулюють відносини у сфері фінансового моніторингу, що реалізуються через застосування спеціально встановлених законодавчих заходів.

²¹³ Москаленко Н. Концептуальні аспекти фінансової безпеки банку. *Збірник наукових праць Державного податкового університету*. 2024. № 1. С. 53–58. DOI : <https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2024.8>

²¹⁴ Кузьменк О., Яровенко, Г., Радько В. Попередній аналіз процесу конвергенції систем кібербезпеки та фінансового моніторингу країн. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-37>

У цьому контексті базовий закон про фінансовий моніторинг визначає набір заходів, які виконують суб'єкти фінансового моніторингу з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення. Заходи охоплюють проведення державного та первинного фінансового моніторингу²¹⁵.

У сучасному розумінні термін «фінансовий моніторинг» остаточно утвердився як у зарубіжному, так і у вітчизняному науковому й офіційному термінологічному дискурсі. Цей термін використовується для узагальненого позначення комплексу заходів, методів і дій, що здійснюються на рівні суб'єктів господарювання, у рамках економічного сектору, адміністративно-територіальної одиниці, держави чи міжнародного простору, з метою попередження легалізації незаконно отриманих доходів. Проте через суттєві відмінності в інтерпретації законодавчих норм, а також вплив лінгвістичних, національних, культурних і соціально-політичних чинників, разом із розривом у кваліфікаційних підготовках фахівців, які спеціалізуються на протидії відмиванню коштів, одні й ті самі спеціалізовані терміни нерідко наповнюються різним або принаймні неоднозначним змістом.

У навчальному посібнику «Валютне регулювання та контроль» фінансовий моніторинг визначається як сукупність заходів, спрямованих на протидію та запобігання легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Ці заходи охоплюють не лише діяльність окремих суб'єктів господарювання, а й мають широкий характер, поширюючись на національний і міжнародний рівні²¹⁶.

Окрема увага приділяється понятійному апарату фінансового моніторингу, який розглядається як систематизована діяльність суб'єктів моніторингу, спрямована на виявлення, аналіз і перевірку інформації щодо фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією незаконно отриманих доходів. Зібрані дані передаються правоохоронним органам для відповідного реагування.

²¹⁵ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

²¹⁶ Ловінська Л. Г. Розвиток фінансового моніторингу як науки в контексті євроінтеграції України. *Фінанси України*. 2022. № 11. С. 49–63. DOI : <https://doi.org/10.33763/finukr2022.11.049>

Також фінансовий моніторинг описується як комплекс організаційно-правових заходів, що реалізуються фінансовими установами й уповноваженими державними органами з метою запобігання незаконним операціям, пов'язаним із легалізацією злочинних доходів і фінансуванням тероризму²¹⁷.

Практично всі дослідники погоджуються щодо ключових компонентів фінансового моніторингу (далі – ФМ), до яких належать здійснення комплексу заходів, визначення засобів та окреслення цілей. Водночас варто зазначити, що ФМ не лише передбачає реалізацію заходів, спрямованих на протидію легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму, але й формується як постійний і безперервний процес. Цей процес охоплює контроль, оцінювання, аналіз та прогнозування фінансових операцій, які мають на меті виявлення ознак легалізації коштів, отриманих незаконним способом, а також ідентифікацію випадків фінансування терористичних діяльностей. На основі результатів проведених аналітичних досліджень здійснюються конкретні дії щодо незаконно отриманих активів, а також стосовно фізичних чи юридичних осіб, які причетні до процесу легалізації доходів. Така системна діяльність дає змогу зменшити ризики поширення нелегальних фінансових практик і водночас забезпечує ефективне функціонування механізмів протидії економічним злочинам.

В Україні та більшості інших пострадянських країн для позначення заходів протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та пов'язаних із цим сфер діяльності використовується термін «фінансовий моніторинг». Це поняття охоплює комплекс дій, що здійснюються фінансовими установами й відповідними державними органами з метою попередження, виявлення та запобігання операціям, пов'язаним із легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих незаконним шляхом, а також із фінансуванням тероризму чи зброї масового знищення. На глобальному рівні органи, які виконують аналогічні функції, називаються підрозділами фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU), а їхня діяльність має загальну назву – «фінансова розвідка». В Україні з 2003 року офіційно діє Державна служба фінансового моніторингу, яка є органом нового типу й виконує функції підрозділу фінансової розвідки.

²¹⁷ Москаленко Н., Дідківська К. Financial monitoring in Ukraine. *Збірник наукових праць ДПУ*. 2025. № 1. С. 51–58. DOI : <https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2025.8>

Використання термінів «фінансова розвідка» і «підрозділ фінансової розвідки» в науковій літературі як синонімів поняття «фінансовий моніторинг» є некоректним. Таке слововживання є наслідком прямого перекладу англійського терміна «financial intelligence unit», що суперечить установленим визначенням розвідувальної діяльності, якою займаються спеціалізовані державні органи. З огляду на це більш доречним і науково обґрунтованим у контексті України є використання терміна «підрозділ фінансового моніторингу», оскільки така діяльність не належить до сфери розвідувальної роботи. Некоректно прирівнювати функції таких органів, як Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України та Державна служба фінансового моніторингу України, адже остання, відповідно до чинного законодавства, не виконує завдань, пов'язаних із розвідувальною діяльністю.

Підсумовуючи результати теоретичних досліджень, можна зробити висновок, що поняття «фінансовий моніторинг» варто розглядати в таких аспектах: як одну із ключових тенденцій у розвитку контрольної діяльності держави у фінансовій сфері; як комплекс інструментів, дій і заходів, спрямованих на попередження та протидію легалізації незаконно отриманих доходів; як процес безперервного спостереження за фінансовими операціями. Отже, фінансовий моніторинг являє собою особливу форму контрольної діяльності держави в сфері фінансів. Це безперервний процес, який охоплює спостереження, аналіз, оцінювання та прогнозування фінансових операцій. За його результатами впроваджується система засобів і дій, яка застосовується до фізичних і юридичних осіб, а також до держав, з метою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та підтримці поширення зброї масового знищення.

Система фінансового моніторингу (далі – СФМ), як і будь-яка інша система, являє собою впорядковану організацію всіх її складових елементів. Вона характеризується такими ключовими властивостями, як цілісність, подільність, наявність стійких взаємозв'язків, організованість, емерджентність та ієрархічність. Водночас важливо підкреслити, що система насамперед є цілісною сукупністю елементів. Це означає, що, з одного боку, будь-яка система фінансового моніторингу є єдиним, нерозривним утворенням, а з іншого – у її структурі чітко можна виділити окремі цілісні компоненти (елементи),

як-от міжнародні організації, контрольно-наглядові органи, правоохоронні служби, фінансові посередники тощо²¹⁸.

Практика свідчить, що організатори схем відмивання грошей діють у всіх секторах економіки, проте основним осередком їхньої активності є кредитно-фінансова сфера, особливо банківський сектор. Саме вона функціонує як основний канал переміщення грошових потоків, пов'язаних із легалізацією прибутків. Для ефективного протистояння цій загрозі потрібно налагодити координацію та сформувати механізм спільної роботи всіх складових системи незалежно від їхнього рівня організації. Отже, цілісність стає ключовою характеристикою системи фінансового моніторингу. Вона забезпечує єдину структуру, побудовану на основі взаємодії між окремими компонентами. Важливо також враховувати емерджентні властивості системи фінансового моніторингу, які проявляються тільки на рівні всієї системи загалом і не притаманні її окремим елементам. Наприклад, жоден окремий контролювальний орган у країні не здатен самотійно виявляти операції з відмивання доходів без взаємодії та отримання даних від інших учасників системи. Аналогічно без залучення правоохоронних органів неможливо ефективно боротися із злочинними угрупованнями, які займаються відмиванням коштів. Це демонструє критичну важливість злагодженої роботи всіх елементів системи для досягнення її загальної мети.

Будь-яка система, крім основних характеристик, повинна володіти важливою властивістю – ієрархічністю. Це означає, що кожен її компонент можна трактувати як підсистему, а сама система є частиною ширшої надсистеми. Вітчизняна система фінансового моніторингу є складовою міжнародної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (далі – ПЛД / ФТ). Міжнародна система ПЛД / ФТ функціонує як зовнішнє середовище, яке визначають загальновизнані стандарти й рекомендації, прийняті в різних країнах. Серед них – рекомендації FATF, Вольфсберзькі принципи та інші норми, що встановлюють засади організації національних систем фінансового моніторингу. На цьому рівні також відбувається співпраця держав через міжнародні канали, як-от Інтерпол або група Егмонт, з метою боротьби з глобальними загрозами

²¹⁸ Москаленко Н., Дідківська К. Financial monitoring in Ukraine. *Збірник наукових праць ДПУ*. 2025. № 1. С. 51–58. URL : <https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2025.8>

відмивання коштів і фінансування тероризму. Національна СФМ формується державними органами управління, зокрема спеціалізованими уповноваженими структурами, які координують діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу. До таких суб'єктів належать фінансові посередники: банки, кредитні, страхові, лізингові та інші установи. Усі ці елементи взаємодіють у межах національної системи фінансового моніторингу на основі принципів цілісності, подільності, організації, емерджентності та ієрархічності.

Національна система фінансового моніторингу формує свою основу на базі національного законодавства, яке визначає її організаційно-функціональну структуру. Водночас потужний вплив на СФМ здійснюють міжнародні правила, стандарти та рекомендації, розроблені й ухвалені в глобальному контексті. Центральним елементом цієї системи є підрозділ фінансової розвідки (далі – ПФР), завданням якого є регулювання процесів у сфері фінансового моніторингу. Матеріали, надані ПФР, передаються до правоохоронних органів, де проводиться відповідне слідство та приймаються рішення щодо подальших дій. Взаємодія суб'єктів і об'єктів в межах фінансового моніторингу реалізується через систему процедур, спрямованих на протидію легалізації незаконно отриманих доходів. Для глибшого аналізу функціонування національної СФМ потрібно детально дослідити її організаційно-функціональні аспекти. Ця система постає як комплекс із трьох основних елементів: фінансово-наглядового, оперативно-аналітичного та правоохоронного. Кожен із них має свій унікальний набір суб'єктів, специфіку правового регулювання та характер завдань. Оперативно-аналітичний елемент представлений діяльністю Державної служби фінансового моніторингу України, тоді як фінансово-наглядовий охоплює суб'єкти первинного й державного фінансового моніторингу.

Фундамент системи фінансового моніторингу являє собою базовий наглядовий компонент, що містить визначені законодавством суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Саме ці суб'єкти першими стикаються з потенційними злочинними схемами та об'єктами фінансового моніторингу. У рамках цього компонента вирішуються такі ключові завдання:

– ідентифікація та верифікація учасників фінансових операцій із визначенням кінцевих бенефіціарних власників;

– виявлення операцій, які можуть бути підозрілими та спрямованими на легалізацію незаконних доходів чи фінансування терористичної діяльності;

– передача інформації про такі операції до уповноваженого органу державної влади та виконання інших відповідних заходів.

До цього елемента також належать контролювальні та наглядові державні органи, відповідальні за забезпечення того, щоб суб'єкти первинного фінансового моніторингу дотримувалися законодавчих норм. Під час виявлення підозрілих операцій інформація про них аналізується відповідно до установлених критеріїв і правил. Далі опрацьовані дані переходять до наступного елемента системи – оперативно-аналітичного.

Оперативно-аналітичний елемент, згідно з міжнародними стандартами, виконує функції, покладені на центральний орган виконавчої влади, а саме підрозділ фінансової розвідки. Цей підрозділ отримує інформацію від суб'єктів первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ) і проводить її аналіз на предмет можливих зв'язків із відмиванням коштів або фінансуванням тероризму. Якщо підозри підтверджуються, підрозділ передає узагальнені матеріали до третього блоку – правоохоронних органів.

Суб'єктами правоохоронного елемента є установи, які займаються розслідуванням та доказовою базою злочинів, суди, що проводять правове оцінювання діянь, а також прокуратура, яка здійснює нагляд за дотриманням законності. Структура та взаємодія між елементами національної системи фінансового моніторингу регулюються положеннями базового законодавства.

Елементи національної системи фінансового моніторингу, враховуючи їх організаційно-функціональні особливості, як-от контрольно-наглядові органи, суб'єкти первинного фінансового моніторингу та ПФР, постійно взаємодіють між собою, реалізуючи спільні заходи, спрямовані на запобігання відмиванню доходів і фінансуванню тероризму. Важливо зауважити, що ключову роль у цій системі мають фінансово-наглядовий елемент і ПФР, адже саме вони відповідають за первинне виявлення й аналіз підозрілих операцій. Зі свого боку правоохоронні та судові органи відповідають за розслідування злочинів і притягнення винних до відповідальності. Розглядаючи принципи побудови системи фінансового моніторингу, можна стверджувати, що

сукупність державних і первинних суб'єктів моніторингу утворює єдину, взаємопов'язану структуру. Існуючи окремо, ці елементи не можуть ефективно виконувати свої функції в досліджуваній сфері. Водночас кожний компонент системи, зокрема серед СПФМ, містить внутрішні підсистеми, наприклад структурні одиниці, що займаються питаннями протидії легалізації доходів і фінансування тероризму (ПЛД / ФТ).

Отже, розробка та впровадження уніфікованих методологічних підходів до організації системи фінансового моніторингу на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу охоплює декілька ключових напрямів. Зокрема, це:

- створення нормативно-правових вимог у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму (ПЛД / ФТ);
- здійснення визначених обов'язків і повноважень у цій сфері;
- збір, аналіз і систематизація відомостей щодо підозрілих операцій, сучасних типологій схем відмивання коштів, а також методів фінансування тероризму з метою ефективної протидії цим явищам;
- визначення, оцінювання, моніторинг і контроль ризиків легалізації злочинних доходів із метою їхньої мінімізації²¹⁹.

Варто підкреслити, що в сучасних умовах реалізація заходів у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, стала одним із пріоритетних завдань. Її важливість полягає не лише в забезпеченні належного рівня управління комплаєнс-ризиками та ризиками відмивання незаконних доходів, але й у посиленні ділової репутації фінансових установ, що сприяє зміцненню їхньої фінансової стабільності та довіри з боку зацікавлених сторін.

Система фінансового моніторингу на національному рівні являє собою комплексно організовану взаємодію між державними інституціями, які займаються контролем, наглядом, моніторингом і правоохоронною діяльністю, а також внутрішніми структурними підрозділами суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Її основна мета полягає у виявленні та припиненні протиправної діяльності, пов'язаної зі спробами легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, фінансування терористичної діяльності чи поширення зброї масового

²¹⁹ Москаленко Н., Дідківська К. Financial monitoring in Ukraine. *Збірник наукових праць ДПУ*. 2025. № 1. С. 51–58. URL : <https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2025.8>

ураження (ПЛД / ФТ / ФЗМЗ). Така діяльність регулюється виключно в межах національного законодавства та відповідно до міжнародних стандартів. Особливо важливим є акцентування на ключових функціях цієї системи, які потрібно ефективно реалізовувати задля забезпечення її стабільного функціонування та сприяння подальшому прогресу. До таких функцій належать:

1) захисна – держава отримує можливість убезпечити національну економічну систему від незаконних дій у сфері легалізації доходів, які можуть загрожувати умовам економічної та фінансової стабільності, а також впливати на функціонування національного господарства;

2) превентивна – створення механізмів, які попереджають легалізацію незаконно отриманих коштів, що дає нагоду захищати інших учасників економічного процесу від протиправних дій. Первинний фінансовий моніторинг дає змогу здійснювати попередню перевірку фінансових операцій, запобігаючи порушенням, замість того, щоб реагувати лише на вже вчинені фінансові злочини;

3) інформаційна – збирання, обробка та систематизація даних про доходи, отримані незаконно, з подальшим переданням отриманої інформації до відповідних державних органів, які здійснюють заходи згідно з чинним законодавством;

4) контрольна – перевірка фінансової діяльності фізичних та юридичних осіб на предмет протиправних дій у сфері відмивання коштів. Це дає змогу створювати цивілізовані правила функціонування фінансового ринку та підвищувати його прозорість з метою гарантування належного рівня фінансової безпеки;

5) аналітична – аналіз методів і фінансових схем легалізації доходів злочинного походження, ведення обліку фінансових операцій, які підлягають моніторингу згідно із законодавством²²⁰.

Також здійснюється оцінювання ефективності заходів, впроваджених суб'єктами первинного фінансового моніторингу для запобігання й боротьби з легалізацією таких доходів.

²²⁰ Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 37. С. 35–43. DOI : <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5>

Основні напрями фінансового моніторингу формуються відповідно до його функціонального змісту. Їх можна охарактеризувати так:

- обов’язковий фінансовий моніторинг, який являє собою комплекс заходів, що здійснюються суб’єктами первинного фінансового моніторингу. До його завдань належить виявлення фінансових операцій, які підлягають моніторингу, ідентифікація та верифікація клієнтів (або їхніх представників), ведення обліку таких операцій і даних про учасників, а також обов’язок звітування до визначеного центрального органу;

- внутрішній фінансовий моніторинг, що передбачає заходи з виявлення операцій, які потребують такого аналізу. Він базується на оцінюванні ризиків легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму. До комплексу заходів входять ідентифікація та верифікація клієнтів (або їхніх представників), ведення обліку операцій і даних про їх учасників, а також звітування до визначеного центрального органу;

- аналіз типологій легалізації незаконно отриманих доходів і фінансування тероризму;

- контроль за дотриманням суб’єктами первинного фінансового моніторингу вимог чинного законодавства у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму і фінансування зброї масового знищення;

- розробка та впровадження єдиної державної політики в зазначеній сфері;

- представництво України в міжнародних організаціях, програмах і структурах, присвячених вирішенню проблем у сфері фінансового моніторингу;

- забезпечення співпраці з наглядовими та правоохоронними органами, а також координації їхньої діяльності в межах цієї сфери;

- формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму й фінансування зброї масового знищення²²¹.

²²¹ Москаленко Н., Дідківська К. Financial monitoring in Ukraine. *Збірник наукових праць ДПУ*. 2025. № 1. С. 51–58. URL : <https://doi.org/10.32782/2617-5940.1.2025.8>

На основі виділення системоутворювальних чинників і структуризації елементів системи, згідно з їхньою роллю, визначають міжнародний рівень системи ПЛДОЗШ / ФТ, національну систему фінансового моніторингу та рівень окремого суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Декомпозиція міжнародної системи ПЛДОЗШ / ФТ виявляє, що її основою є скоординована діяльність фінансових посередників у сфері боротьби з відмиванням доходів та фінансуванням тероризму. Їхніми ключовими завданнями є моніторинг фінансових операцій і передача інформації до національних ПФР. В умовах сучасної економіки практично жодна фінансова операція чи угода не може здійснюватися без використання банківських рахунків, що підкреслює важливість ролі фінансових установ і підсистем фінансового моніторингу в ефективному розвитку системи протидії легалізації доходів. У цьому контексті особливу увагу потрібно приділити вдосконаленню механізмів фінансового моніторингу в суб'єктів первинного фінансового моніторингу, як-от банки, які є базовими елементами як міжнародної, так і національної системи ПЛДОЗШ / ФТ. Ці механізми охоплюють комплекс заходів, реалізованих керівництвом фінансових установ для виявлення операцій, що підлягають моніторингу, а також інших угод, пов'язаних із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванням тероризму й організацією відповідної інфраструктури.

Варто ідентифікувати національну систему фінансового моніторингу через сукупність таких ключових структурних характеристик: мета функціонування, принципи побудови та взаємодії компонентів, функції, методи проведення фінансового моніторингу та законодавче регулювання (таблиця 1.8.1).

Таблиця 1.8.1 – Структурні характеристики національної системи фінансового моніторингу

Характеристика	Зміст
1	2
Мета функціонування СФМ	Протидія легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; запобігання фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення; забезпечення фінансової безпеки держави
Принципи побудови та взаємодії компонентів	Законність; пропорційність; комплексність; взаємодія та координація між державними органами й суб'єктами фінансового моніторингу; незалежність та об'єктивність аналізу; конфіденційність інформації; ризик-орієнтований підхід

Продовження таблиці 1.8.1

1	2
Основні функції СФМ	Збір, аналіз та обробка інформації про фінансові операції; виявлення підозрілих операцій; взаємодія із суб'єктами первинного фінансового моніторингу; передача матеріалів до правоохоронних органів; міжнародне співробітництво; формування державної політики у сфері ПВК / ФТ
Методи проведення фінансового моніторингу	Ідентифікація та верифікація клієнтів; аналіз фінансових операцій; оцінювання ризиків; контроль за валютними та готівковими операціями; використання інформаційно-аналітичних систем; перевірка джерел походження коштів; моніторинг незвичних схем
Законодавче регулювання	Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів...»; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, НБУ, Мінфіну, Держфінмоніторингу; міжнародні стандарти FATF; міждержавні угоди у сфері ПВК / ФТ

Джерело: розроблене автором на основі [222].

Сучасна українська СФМ є інституційно складною системою. Це зумовлено рядом чинників, серед яких особливе значення мають такі:

1. Формування СФМ відбувалося в умовах існування вже створених ключових регулювальних органів, які забезпечують національну безпеку України, як-от НБУ, НКЦПФР, СБУ, ДПСУ та інші, із чітко визначеними межами їхньої компетенції.

2. Ця система інтегрована в загальну систему державного управління, де її формування та розвиток є результатом реалізації комплексу цілей і завдань, спрямованих на протидію відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення.

3. Система фінансового моніторингу створюється відповідно до міжнародних стандартів і принципів, щоб забезпечити її узгодженість із ключовими аспектами глобальної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

²²² Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> ; Кузьменко О., Яровенко Г., Радько В. Попередній аналіз процесу конвергенції систем кібербезпеки та фінансового моніторингу країн. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-37>

4. Процес формування СФМ відбувається паралельно з розробкою відповідної законодавчої бази, у зв'язку із чим чинні нормативно-правові акти зазнають значних змін і доповнень.

5. Еволюція системи фінансового моніторингу супроводжується трансформацією статусу Державної служби фінансового моніторингу України, яка відіграє ключову роль у цій системі.

Для аналізу економічного змісту поняття «система фінансового моніторингу» потрібен комплексний підхід, адже наукові підходи до його трактування зазначаються багатогранністю та різноманітністю.

На основі цього було здійснене узагальнення поглядів, представлене в таблиці 1.8.2. Аналізуючи дані таблиці, можна побачити, що вчені визначають «систему фінансового моніторингу» або через перелік суб'єктів із розкриттям їхніх функцій і повноважень, або через набір конкретних заходів. Проте очевидно, що жоден із цих підходів не дає повного уявлення про зміст системи фінансового моніторингу.

Беручи до уваги вищезазначене, пропонується розширити підходи до визначення сутності досліджуваного поняття й трактувати систему фінансового моніторингу так:

1) з правового погляду – як сукупність законодавчих і нормативних актів, що регулюють сферу фінансового моніторингу та визначають заходи реагування у випадках порушень;

2) з організаційно-інституційного погляду – як впорядкована система суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу;

3) з функціонального погляду – як набір взаємопов'язаних процедур і заходів, спрямованих на запобігання, виявлення й аналіз підозрілих фінансових операцій із подальшим застосуванням адекватних заходів впливу;

4) за цілеспрямованістю діяльності – як чітко структурована ієрархія цілей.

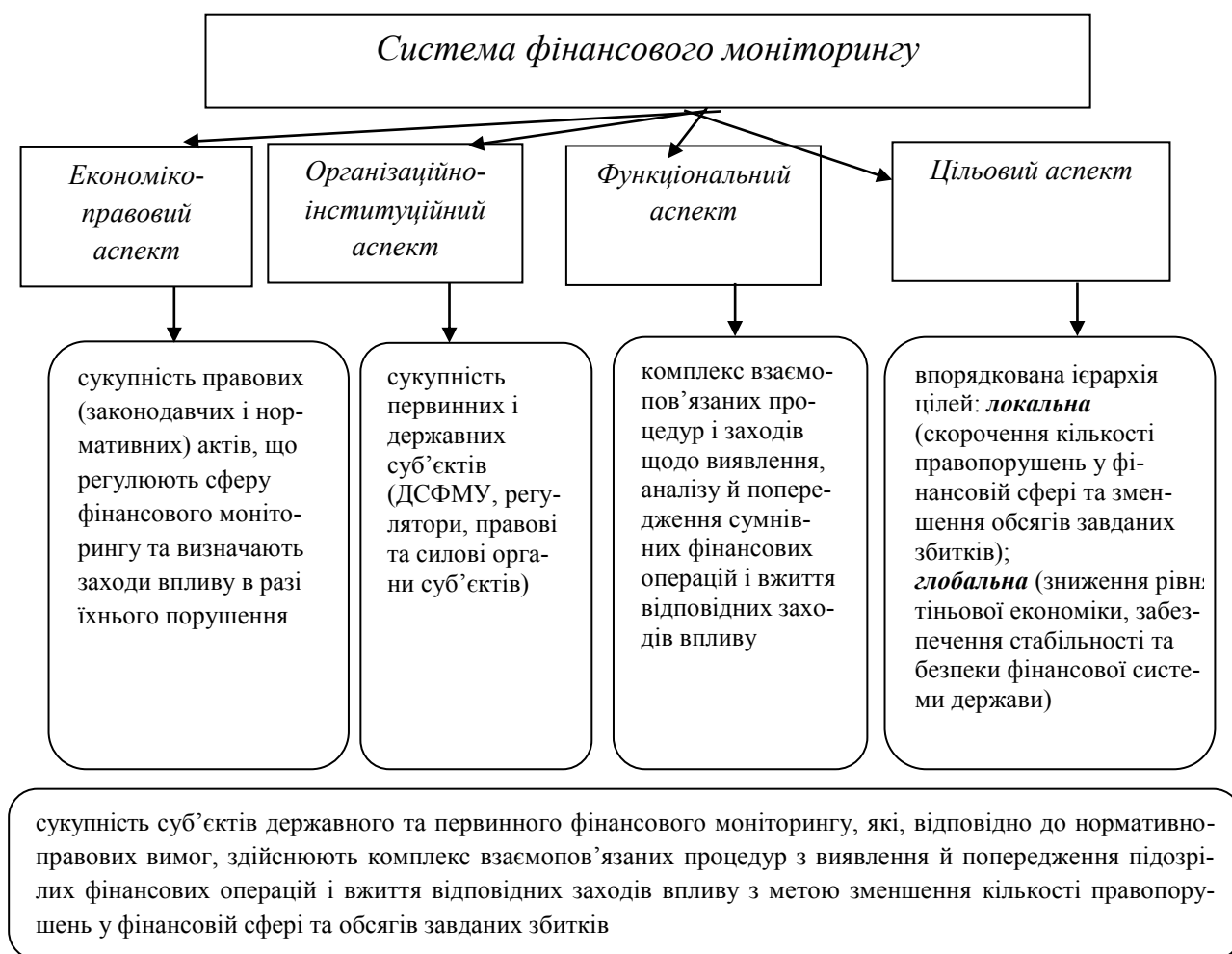
**Таблиця 1.8.2 – Основні підходи до визначення
поняття «система фінансового моніторингу»**

№ з/п	Автор / джерело	Сутність визначення
1.	О. Куришко	Система як структурований комплекс підсистем функціонального, процесно-цільового, організаційного, нормативно-правового, методичного й інформаційного забезпечення контролю за фінансовими та інформаційними потоками з метою запобігання й протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом
2.	М. Борець	У широкому значенні – система заходів фінансово-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового й оперативно-розшукового характеру. У вузькому значенні – система постійного контролю фінансових операцій уповноваженими суб'єктами
3.	«Словник фінансово-правових термінів»	Сукупність методів аналізу, контролю та прогнозування, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності як окремих суб'єктів, так і фінансово-кредитної сфери держави
4.	Електронний ресурс	Система як сукупність форм і методів взаємодії у сфері фінансових операцій клієнтів, що враховує вимоги законодавства та міжнародні тенденції, з метою запобігання легалізації злочинних доходів, фінансуванню тероризму, забезпечення економічної рівності, розвитку суспільства

Джерело: опрацьовано та складено автором на основі²²³.

Сутність поняття «система фінансового моніторингу» розкривається за допомогою структурно-логічної схеми, наведеної на рисунку 1.8.1, яка відображає основні аспекти функціонування цієї системи.

²²³ Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. № 37. С. 35–43. DOI : <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-37-5> ; Кузьменко О., Яровенко Г., Радько В. Попередній аналіз процесу конвергенції систем кібербезпеки та фінансового моніторингу країн. *Економіка та суспільство*. 2021. № 32. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-32-37> ; Ловінська Л. Г. Розвиток фінансового моніторингу як науки в контексті євроінтеграції України. *Фінанси України*. 2022. № 11. С. 49–63. DOI : <https://doi.org/10.33763/finukr2022.11.049>

**Рисунок 1.8.1 – Складові сутності
поняття «система фінансового моніторингу»**

Джерело: авторська розробка.

З огляду на зазначене доцільно узагальнено визначити поняття «система фінансового моніторингу» як інтегровану взаємодію суб'єктів державного й первинного фінансового моніторингу. Ця система, керуючись нормативно-правовими вимогами, реалізує комплекс взаємопов'язаних процедур, спрямованих на виявлення та запобігання підозрілим фінансовим операціям, а також застосовує відповідні заходи впливу для мінімізації правопорушень у фінансовій сфері та зменшення збитків, завданих такими діями.

Аналіз функціонування системи фінансового моніторингу в Україні є важливим кроком для оцінювання ефективності механізмів запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та протидії фінансуванню тероризму. В умовах постійних економічних і геополітичних викликів Україна продовжує вдосконалювати інституційні та правові засади фінансового контролю, адаптуючись до міжнародних

стандартів і рекомендацій. Дослідження сучасного стану та динаміки розвитку цієї системи дає змогу визначити її сильні сторони, існуючі проблеми та перспективні напрями вдосконалення для забезпечення фінансової стабільності та підвищення рівня національної безпеки.

Система фінансового моніторингу в Україні є складним і багатокомпонентним механізмом. Провідну роль у її роботі відіграє Національний банк України, який контролює та реалізує заходи фінансового моніторингу, спрямовані на запобігання використанню банківської системи для легалізації доходів, здобутих незаконними або злочинними способами. У контексті функціонування національної фінансової системи та проведення фінансових операцій ключовими учасниками цього процесу є банківські установи. НБУ встановлює спеціальні вимоги як для банківських, так і для небанківських організацій, спрямовані на недопущення відмивання незаконно отриманих коштів²²⁴.

Загалом питання забезпечення фінансової безпеки держави, особливо в умовах воєнного стану, вимагає від НБУ переосмислення підходів до системи фінансового моніторингу. Національний банк України змушений запроваджувати спеціальні регулятивні заходи, спрямовані на недопущення фінансування колаборантів і агентів російської федерації, які можуть діяти на території України. Особливу увагу приділяють зобов'язанням фінансових установ проводити ретельну перевірку клієнтів під час відкриття рахунків, зокрема в разі підвищеного ризику використання цих коштів для фінансування незаконних дій, співпраці із зловмисниками або відмивання грошей²²⁵.

Згідно із визначеннями, наведеними в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», фінансовий моніторинг являє собою систему заходів, які здійснюють суб'єкти державного та первинного фінансового моніторингу. Ці заходи спрямовані на виконання вимог цього Закону та іншого нормативно-правового регулювання у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму. Отже, ефективність системи фінансового моніторингу значною мірою залежить

²²⁴ Сержанов В. В., Максименко Я. А., Абрамов Ф. В. Ефективність формальних правил фінансового моніторингу. *Держава та регіони*. 2022. № 3 (126). С. 10–15. DOI : <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2022-3-2>

²²⁵ Річний звіт Національного банку України. 2024. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2024.pdf?v=13

від обов'язкового виконання заходів фінансового моніторингу всіма її суб'єктами²²⁶.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію політики протидії фінансовим злочинам, є Державна служба фінансового моніторингу України (далі – ДСФМУ). Важливо зазначити, що після початку повномасштабної війни проти України в лютому 2022 року значно постраждала державність і територіальна цілісність країни. У таких умовах робота системи фінансового моніторингу зазнала істотних змін і наразі спрямована не лише на забезпечення фінансової безпеки, але й на підтримку національної безпеки загалом. Воєнний стан вимагає впровадження нових стратегій адаптації фінансової системи, які дають змогу мінімізувати вплив негативних дій з боку окупантів. Упродовж 2022 року Державна служба фінансового моніторингу України заблокувала фінансові операції на суму 8 мільярдів гривень і порушила понад 800 справ, пов'язаних із фінансовими злочинами, що створюють реальну загрозу для сучасної системи фінансової безпеки держави. 2023 року приблизно на 4,1 млрд грн сума зупинених / заблокованих коштів, до правоохоронних органів передано матеріалів на суму 102,1 млрд грн підозрілих операцій. Упродовж 2024 року 7,2–7,3 млрд грн сума зупинених / заблокованих коштів за рік. ДСФМ у публічному звіті повідомляє, що 2024 року передано понад 1 050 матеріалів на понад 62 млрд грн підозрілих операцій²²⁷.

Як уже зазначалося, національна система фінансового моніторингу, відповідно до чинного законодавства, функціонує в дворівневій структурі. Доцільно акцентувати увагу на визначенні специфіки та проблемних аспектів здійснення фінансового моніторингу, оскільки цей процес не є традиційним видом діяльності для перелічених суб'єктів, потребує додаткових ресурсів і, відповідно, може негативно позначатися на їхніх фінансових результатах.

В Україні суб'єктами фінансового моніторингу є насамперед фінансові установи, а також уповноважені органи виконавчої влади, які здійснюють регулювання й нагляд за їхньою діяльністю. Організації, що здійснюють операції з грошовими коштами чи іншим майном, є суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

²²⁶ Смагло О. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>

²²⁷ Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika>

Основним критерієм класифікації організацій як суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) є характер їхньої діяльності. Особливу роль у забезпеченні функціонування національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму (ПЛД / ФТ) відіграють ті організації, які проводять операції з грошовими коштами або іншим майном. Ці організації як базові елементи системи ПЛД / ФТ зобов'язані в обов'язковому порядку або з власної ініціативи передавати Державній службі фінансового моніторингу України інформацію про транзакції, які мають високу ймовірність свідчити про факти відмивання грошей чи фінансування терористичної діяльності.

Відповідно до чинного законодавства суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані інформувати Державну службу фінансового моніторингу України про операції, які викликають підозру та підпадають під внутрішній фінансовий моніторинг. Такі операції визначаються за рядом характерних ознак, серед яких:

- складний або незвичайний характер угод, які позбавлені реального економічного сенсу чи не мають законної мети; невідповідність угоди заявленим цілям діяльності організації, визначеним її установчими документами;
- встановлення повторюваних операцій чи угод, які дають підстави припускати, що їхньою основною метою є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу, передбачених законодавством;
- наявність інших підозрілих чинників, що дають змогу зробити висновок про намір легалізувати кошти, отримані злочинним шляхом, або фінансувати терористичну діяльність.

Практика свідчить, що операції з переведення в готівку коштів у значних або особливо значних розмірах, які здійснюються через фінансові установи окремими юридичними чи фізичними особами, безумовно, належать до таких процесів. Проведення самостійного аналізу й обліку подібних угод, а також регулярне оновлення реєстру задокументованих операцій дають нагоду кожному суб'єкту первинного фінансового моніторингу не лише своєчасно передавати інформацію до уповноважених органів без шкоди для репутації, але й розробляти ефективні заходи протидії відповідно до чинного законодавства.

СПФМ повинен самостійно здійснювати оцінювання ризику своїх клієнтів, враховуючи встановлені критерії ризиків під час процесу їхньої ідентифікації, а також в інших ситуаціях, визначених

законодавством чи внутрішніми документами з питань фінансового моніторингу. Крім того, він має вживати відповідних заходів обережності щодо клієнтів із підвищеним рівнем ризику.

Аналіз динаміки ключових показників, що характеризують актуальну систему фінансового моніторингу України, варто розпочинати з 2021 року. Це зумовлено тим, що в квітні 2020 року національне законодавство щодо протидії відмиванню коштів було значно оновлено з метою приведення його у відповідність до провідних міжнародних стандартів і кращих практик у сфері боротьби із відмиванням коштів і фінансуванням тероризму (AML / CFT – Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism). До важливих нововведень, які вплинули на обсяг повідомлень, що надходять від суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) до Держфінмоніторингу України (ДСФМУ), належать скорочення кількості ознак порогових операцій із сімнадцяти до чотирьох і підвищення мінімальної суми порогової операції до 400 тисяч гривень. Ці законодавчі зміни призвели до суттєвого скорочення кількості поданих повідомлень: з 11,4 млн 2019 року до 4,7 млн 2020 року та до 1,6 млн 2021 року, а 2022 року – 1 179 392. 2023 року спостерігається відновлення до 1 429 594, тобто зростання порівняно з попереднім роком²²⁸.

Аналіз демонструє динаміку змін у кількості повідомлень, що надходили від суб'єктів фінансового ринку до Державної служби фінансового моніторингу України. Відповідно до представлених даних до другого кварталу 2022 року спостерігалось зниження цього показника, після чого тенденція почала набувати позитивного характеру. Згідно зі статистичними підсумками 2024 року кількість повідомлень досягла 1,75 мільйона одиниць, перевищивши результати 2021 року. Ці дані дають змогу зробити висновок, що саме 2024 року національна система протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (AML / CFT) продемонструвала ознаки стабілізації. Варто зазначити, що раніше її функціонування було значною мірою порушено через суттєві трансформації законодавчої бази у сфері фінансового моніторингу в квітні 2020 року, а також вплив повномасштабного військового вторгнення в лютому 2022 року²²⁹.

²²⁸ Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika>

²²⁹ Там само.

Аналізуючи звіти, що надходять від суб'єктів ринку до Держфінмоніторингу, варто зазначити позитивну тенденцію: зростання кількості повідомлень про підозрілі фінансові операції. 2021 року частка таких звітів становила лише 4,7 % від загальної кількості. Решта звітів були створені переважно через перевищення порогових значень фінансових операцій або наявність ознак, що свідчили про пороговий характер операцій. Уже 2024 року частка підозрілих операцій досягла 17,4 %, а за перший квартал 2025 року зросла до 22 %. Така динаміка свідчить про покращення якості роботи суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Звітні установи не обмежуються формальним виконанням вимог щодо надсилання регуляторної інформації, яка базується на встановлених критеріях. Вони проводять детальний аналіз фінансових операцій клієнтів, що дає змогу обґрунтовано підозрювати наявність у клієнтів значних ризиків, пов'язаних із відмиванням коштів, фінансуванням тероризму або підтримкою розповсюдження зброї масового знищення.

Однією із багаторічних тенденцій у національній системі фінансового моніторингу України є домінування банківських установ у загальній кількості надісланих повідомлень про порогові та підозрілі фінансові операції. Так, 2024 року банки забезпечили 99,16 % таких повідомлень. Інші учасники української системи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (AML / CFT), попри їх значну кількість, мали незначний вплив на її функціонування. Деякі сектори, як-от ломбарди, кредитні спілки, ріелтори та організації з надання бухгалтерських послуг, 2024 року взагалі не надсилали до Держфінмоніторингу повідомлень про фінансові операції, що підпадають під фінансовий моніторинг. Водночас такі установи становили 1 864 одиниці, або приблизно 17 % від усіх звітних установ національної системи фінансового моніторингу України, зареєстрованих у службі фінансової розвідки²³⁰.

2024 року 82 % усіх звітних установ у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (AML / CFT) отримали статус спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Ці установи подали лише 0,3 % від загальної кількості повідомлень про порогові та підозрілі операції. Така структурна особливість

²³⁰ Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika>

звітності є нетиповою для розвинених систем фінансового моніторингу інших країн. Наприклад, у США 2023 року спеціально визначені звітні установи передали до національної служби фінансової розвідки (Financial Crimes Enforcement Network – FinCEN) 10 % від усіх поданих звітів про підозрілі операції.

Платіжні установи відіграють ключову роль у системах фінансового моніторингу, демонструючи значну активність у наданні звітів про підозрілі фінансові операції. Наприклад, у США 2023 року їхня частка становила 33 % від загальної кількості таких звітів. Для порівняння, внесок українських платіжних систем у структуру повідомлень до Держфінмоніторингу 2024 року становив лише 0,13 %. Особливе значення банків у системі фінансового моніторингу обумовлене як об'єктивними чинниками, як-от значні обсяги фінансових операцій і здатність формувати цілісну картину діяльності клієнтів, так і регуляторним впливом, що охоплює виїзні та безвиїзні перевірки. 2024 року Національний банк України провів 60 перевірок банків у сфері запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму (AML / CFT). З огляду на те, що наприкінці року в Україні функціонувала 61 банківська установа, фактично весь сектор було охоплено моніторингом на відповідність вимогам. Інші учасники первинного рівня системи фінансового моніторингу залишилися майже поза увагою перевірок: із 10 890 учасників державні регулятори перевірили лише 93 суб'єкти, що становить менше 1 % на рік. Така низька активність підкреслює незбалансованість контролю на різних рівнях системи фінансового моніторингу.

Аналіз даних таблиці 1.8.3 свідчить, що 2024 року основним джерелом інформації для системи фінансового моніторингу залишалися банки, на які припадало понад 99 % усіх повідомлень про фінансові операції. Незважаючи на те, що частка банків серед усіх СПФМ становить лише 1,6 %, вони є найбільш активними учасниками процесу.

Водночас переважна більшість суб'єктів первинного фінансового моніторингу (понад 58 %) становлять нотаріуси, проте їхній внесок у формування повідомлень практично відсутній. Схожа ситуація характерна й для адвокатів, аудиторів, бухгалтерських компаній і ріелторів, які формально перебувають на обліку, але фактично майже не здійснюють звітності.

Таблиця 1.8.3 – Кількість суб’єктів первинного
фінансового моніторингу, які перебували на обліку
в Держфінмоніторингу України 2024 року

Група	Вид СПФМ	Повідомлення	% повідомлень	К-сть СПФМ	% СПФМ
Фінансові установи	Банки	1 736 217	99,16	175	1,58
	Страхові установи	638	0,04	195	1,76
	Платіжні системи	49	0,00	14	0,13
	Ломбарди	0	0,00	335	3,03
	Кредитні спілки	0	0,00	164	1,48
	Фінансові компанії	5 574	0,32	477	4,31
	Ринок цінних паперів (КУА)	2 610	0,15	391	3,53
	Товарні біржі	4	0,00	4	0,04
Професійні послуги	Нотаріуси	12	0,00	6 506	58,80
	Адвокати	0	0,00	165	1,49
	Юридичні компанії	0	0,00	171	1,55
	Аудитори	2	0,00	467	4,22
	Бухгалтерські компанії	0	0,00	1 147	10,37
Інші СПФМ	Казино / Лотереї	2 685	0,15	175	1,58
	Оператор пошти	2 638	0,15	1	0,01
	Рієлтори	0	0,00	218	1,97
	Інші визначені СПФМ	11	0,00	223	2,02
Разом	–	1 750 640	100	11 947	100

Джерело: опрацьовано та складено автором на основі [231].

Активність спостерігається також серед фінансових компаній та учасників ринку цінних паперів, на які сумарно припадає приблизно 0,5 % повідомлень. Певну роль відіграють і спеціально визначені СПФМ, зокрема казино / лотереї та оператор поштового зв’язку, які сукупно сформували понад 5 тис. повідомлень.

Так, структура фінансового моніторингу України 2024 року має дисбаланс: кількісно домінують професійні учасники (нотаріуси, бухгалтери тощо), але фактично контроль і звітність забезпечують переважно банки й окремі фінансові компанії. Це свідчить про потребу в посиленні вимог і практичної активізації діяльності небанківських СПФМ.

²³¹ Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika>

Важливо усвідомлювати, що недостатній контроль за діяльністю установ призводить до відсутності реального застосування заходів впливу до учасників системи, що фактично зводить нанівець жорсткі покарання, передбачені законодавством України за порушення вимог у сфері протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (AML / CFT). Низька частота перевірок демотивує звітні установи витратити ресурси на навчання персоналу щодо норм фінансового моніторингу. За останні три роки банки та небанківські установи направили на навчання значно більше працівників порівняно з кількістю професійних суб'єктів фінансового моніторингу цього виду. Зважаючи на норму профільного закону у сфері AML / CFT, яка зобов'язує відповідальних працівників проходити навчання не рідше одного разу на три роки в закладах, що перебувають під управлінням Держфінмоніторингу України, або інших установах, погоджених із цим органом, можна підтвердити виконання таких вимог установами, що перебувають під наглядом Національного банку України.

За аналізований період лише 690 працівників установ, визначених як спеціальні суб'єкти системи фінансового моніторингу України, пройшли спеціалізоване навчання. Водночас загальна кількість таких суб'єктів, зареєстрованих у Держфінмоніторингу станом на 2024 рік, становила 9 879 одиниць²³².

Як уже зазначалось, Державна служба фінансового моніторингу України є центральним елементом національної системи запобігання та протидії легалізації доходів, фінансуванню тероризму й розповсюдженню зброї масового знищення. Її діяльність охоплює комплекс взаємопов'язаних напрямів, що забезпечують ефективний захист фінансової системи держави від злочинних ризиків.

Функції Держфінмоніторингу традиційно групуються в три великі блоки: аналітичні та превентивні (збір, аналіз і оцінювання ризиків), регулятивні та контрольні (розробка нормативів, нагляд і перевірки), а також міжнародні та координаційні (взаємодія з державними й міжнародними структурами).

До сфери відповідальності ДСФМУ також належить широкий спектр стратегічних завдань, серед яких удосконалення законодавчої бази, підтримка функціонування єдиної інформаційно-аналітичної

²³² Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika>

системи, забезпечення постійної міжвідомчої взаємодії та розширення міжнародного співробітництва. Крім того, важливою складовою діяльності є впровадження сучасних підходів до оцінювання ризиків і моніторингу фінансових операцій, підвищення рівня професійної підготовки фахівців, а також розвиток інструментів аналітичної обробки даних для своєчасного виявлення підозрілих транзакцій. Сукупність цих напрямів сприяє формуванню ефективної національної системи протидії легалізації доходів і фінансуванню тероризму, а деталізований перелік відповідних завдань наведено в таблиці 1.8.4.

Таблиця 1.8.4 – Основні сфери відповідальності
Державної служби фінансового моніторингу України

Сфера відповідальності	Зміст діяльності
Фінансова розвідка	Збір, аналіз і передача правоохоронним органам інформації про підозрілі фінансові операції
Протидія відмиванню доходів	Виявлення та запобігання схемам легалізації злочинних доходів
Боротьба з фінансуванням тероризму	Виявлення фінансових потоків, пов'язаних із терористичною діяльністю, та блокування таких операцій
Міжнародна співпраця	Обмін інформацією з іноземними фінансовими розвідками, участь у роботі FATF, MONEYVAL та інших міжнародних організацій
Регуляторна функція	Контроль за виконанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу (банки, фінансові установи, нотаріуси тощо) вимог законодавства
Аналітична діяльність	Використання ризик-орієнтованого підходу, аналіз тенденцій відмивання коштів, підготовка звітів
Розробка та впровадження законодавства	Участь у підготовці законів та підзаконних актів у сфері фінансового моніторингу
Освітньо-методична діяльність	Підвищення кваліфікації суб'єктів фінмоніторингу, підготовка методичних рекомендацій

Джерело: розроблене автором на основі [233].

²³³ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> ; Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fmu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika>

У контексті воєнного стану ключовим є усвідомлення стратегічного бачення сучасної системи фінансового моніторингу в Україні, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки. Основний акцент робиться на організації безперервного аналізу фінансових операцій для запобігання фінансовим злочинам, а також на створенні ефективної координації між органами державної влади, щоб усі процеси були якісно інтегрованими та взаємопов'язаними. Стратегічною метою залишається недопущення реалізації схем, які можуть завдати шкоди національній фінансовій системі чи спричинити зниження рівня безпеки країни.

Система фінансового моніторингу в Україні зазнала перегляду своєї ролі та значення, усвідомлюючи, що її ефективне функціонування є ключовим чинником у забезпеченні фінансової безпеки держави. Це завдання покладене на державні органи та структури, які володіють ресурсами, інструментами й механізмами для попередження фінансових злочинів.

Одним із ключових показників, що відображає ефективність і зрілість системи фінансового моніторингу, є міжнародна співпраця між підрозділами фінансових розвідок (ПФР). Згідно зі статистикою за період 2022–2024 років Держфінмоніторинг України отримував у середньому 234 запитів від іноземних ПФР щороку, що порівняно, наприклад, із середньою кількістю запитів, які отримував ПФР Канади (The Financial Transactions and Reports Analysis Centre of Canada – FINTRAC) за аналогічний період. Водночас кількість запитів, надісланих Держфінмоніторингом України, значно перевищувала відповідний показник FINTRAC. Така тенденція може бути зумовлена введенням в Україні військового стану 2022 року, що спричинило посилення аналізу фінансових операцій з боку Держфінмоніторингу України, зокрема тих, які пов'язані з ризиками для економічної безпеки держави.

Динаміка обміну запитами між ДСФМУ та FINTRAC 2022–2024 рр. свідчить про різний рівень активності сторін. FINTRAC демонструє стабільність у роботі: кількість отриманих і надісланих запитів коливається в межах 250–280 та 70–100, відповідно. Загальний обсяг за три роки становив приблизно 1 060 запитів, що вказує на порівняно рівномірну практику міжнародної співпраці. ДСФМУ, навпаки, характеризується значними коливаннями обсягів: 2022 року кількість надісланих запитів була максимальною (1 242), 2023 року – зменшилась майже в півтора рази (824), 2024 року – скоротилася більш ніж удвічі (384). Отримані запити також мають тенденцію до скорочення (з 245 – 2022 р. до 159 – 2024 р.).

**Таблиця 1.8.5 – Порівняння надісланих та отриманих запитів
від ДСФМУ та FINTRAC 2022–2024 років**

Рік	Орган	Отримані запити	Надіслані запити	Усього
2022	FINTRAC	268	78	346
	ДСФМУ	245	1 242	1 487
2023	FINTRAC	255	103	358
	ДСФМУ	298	824	1 122
2024	FINTRAC	280	76	356
	ДСФМУ	159	384	543
Разом (2022–2024)	FINTRAC	803	257	1 060
	ДСФМУ	702	2 450	3 152

Джерело: [234].

Загалом за три роки ДСФМУ надіслав у 10 разів більше запитів, ніж отримав (2 450 проти 702). Це свідчить про переважно ініціативний характер міжнародної взаємодії з боку України, тоді як FINTRAC працює більш збалансовано. Зниження кількості запитів від ДСФМУ 2024 року може бути пов'язане як із внутрішніми викликами (воєнний стан, переформатування пріоритетів), так і з оптимізацією міжнародних інформаційних обмінів, коли запити стають більш цільовими й конкретними.

Україна залишається активним ініціатором міжнародного інформаційного обміну у сфері фінансового моніторингу, тоді як FINTRAC зберігає стабільність і баланс між отриманими й надісланими запитами²³⁵.

Ефективна система фінансового моніторингу відіграє ключову роль у забезпеченні притягнення до відповідальності осіб, які займаються незаконною діяльністю у сфері запобігання відмиванню коштів (AML) і фінансуванню тероризму (CFT). Важливим аспектом цієї проблеми є взаємодія системи фінансового моніторингу з правоохоронними й судовими органами. Хоча українське законодавство формально відмежовує зазначені структури, недостатня ефективність опрацювання матеріалів, що передаються Державною службою фінансового моніторингу України (Держфінмоніторингом) правоохоронним

²³⁴ Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний вебсайт. URL : <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/statistika-ta-infografika> ; Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) / Офіційний вебсайт. URL : <https://www.fincen.gov/reports/sar-stats/sar-filings-industry>

²³⁵ Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) / Офіційний вебсайт. URL : <https://www.fincen.gov/reports/sar-stats/sar-filings-industry>

органам, фактично знижує продуктивність роботи інших учасників системи. Труднощі виникають на етапах виявлення, аналізу та докладного дослідження підозрілих фінансових операцій. Цей недолік стає особливо помітним під час розгляду справ судовою владою та винесення обвинувальних вироків. 2023 року до правоохоронних і розвідувальних органів Держфінмоніторингом було скеровано 1 122 узагальнені матеріали, тоді як 2024 року їхня кількість становила 1 053 одиниці. Проте кількість кримінальних проваджень, які дійшли до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, значно менша: 2023 року було передано 240 таких проваджень, а 2024 року – 496 одиниць. Ситуація залишається непропорційно складною, якщо врахувати дані щодо реального використання узагальнених матеріалів у судових процесах. З них лише незначна частина привела до винесення обвинувальних вироків: 2023 року – 16 вироків, а 2024 року – 21 вирок. Це становить лише майже 2 % від загальної кількості матеріалів системи фінансового моніторингу, що були спрямовані на боротьбу з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Отже, наявний дисбаланс між обсягом підготовлених матеріалів і результативністю кінцевих судових рішень свідчить про потребу в подальшому вдосконаленні координації між фінансовим моніторингом, правоохоронними органами та судовою системою України.

Удосконалення механізмів фінансового моніторингу в контексті зміцнення фінансової безпеки держави є складним і багатовекторним завданням, що потребує поєднання сучасних технологічних рішень, оновлення нормативно-правової бази та консолідації зусиль зацікавлених інституцій. Ключовим напрямом такого розвитку стає підвищення аналітичного потенціалу системи. Застосування інструментів аналізу великих даних і алгоритмів машинного навчання істотно підвищує точність і результативність виявлення підозрілих фінансових операцій. Використання цих технологій забезпечує можливість оперативної обробки значних масивів транзакційної інформації в режимі реального часу, що сприяє ідентифікації закономірностей, пов'язаних із відмиванням коштів, шахрайством та іншими видами фінансових правопорушень

Окремим стратегічним напрямом підвищення ефективності фінансового моніторингу є інституціоналізація комплексної нормативно-правової бази. Вона має бути не лише стабільною, але й динамічною системою, здатною до адаптації під впливом змін у характері фінансових злочинів і змін що пропонують міжнародні інституції. У цьому контексті особливої ваги набуває міжнародна координація, адже глобалізований фінансовий простір формує передумови для поширення транскордонних схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Відтак співробітництво держав є вагомою умовою ефективного контролю транснаціональних потоків капіталу та подолання викликів, пов'язаних із функціонуванням офшорних зон і податкових гаваней²³⁶. Водночас теоретичне осмислення розвитку системи фінансового моніторингу неможливе без урахування людського чинника. Розвиток професійного потенціалу кадрів через запровадження механізмів безперервної освіти й інституційних програм підвищення кваліфікації є ключовим чинником забезпечення стійкості та результативності протидії фінансовій злочинності.

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави через удосконалення механізмів фінансового моніторингу передбачає визначення та реалізацію напрямів розвитку:

1. Технологічний напрям – упровадження сучасних інформаційних технологій, зокрема аналізу великих даних, алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту, що забезпечують виявлення підозрілих фінансових операцій у режимі реального часу.

2. Нормативно-правовий напрям – удосконалення законодавчої та регуляторної бази фінансового моніторингу, її адаптація до нових викликів фінансової злочинності й гармонізація з міжнародними стандартами.

3. Інституційний напрям – посилення координації між державними органами, фінансовими установами та іншими суб'єктами фінансового моніторингу з метою формування цілісної системи протидії фінансовим правопорушенням.

4. Кадровий напрям – розвиток людського потенціалу через запровадження системи безперервного навчання, підвищення кваліфікації та професійної підготовки спеціалістів у сфері фінансового моніторингу.

²³⁶ Смагло О. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-28>

5. Міжнародний напрям – розширення співробітництва з міжнародними організаціями й іноземними фінансовими розвідками для ефективного контролю транскордонних потоків капіталу, протидії офшорним схемам і мінімізації ризиків використання податкових гаваней.

6. Аналітико-прогностичний напрям – формування методик прогнозування фінансових загроз на основі системного аналізу ризиків і моделювання сценаріїв їхнього впливу на економічну безпеку.

Враховуючи те, що ефективність функціонування системи фінансового моніторингу значною мірою визначається людським чинником, удосконалення кадрового забезпечення постає одним із ключових напрямів її розвитку. Підвищення результативності роботи в цій сфері передбачає поєднання двох взаємопов'язаних аспектів: мотиваційного та управлінсько-організаційного. З одного боку, вагомим є формування внутрішніх стимулів для професійного зростання працівників за допомогою організації спеціалізованих тренінгів, програм підвищення кваліфікації та розвитку ефективних комунікацій у колективі й з управлінською ланкою. З іншого боку, важливим є інституційне закріплення системи кар'єрного планування, що дає змогу окреслити для персоналу чіткі вектори професійного розвитку, посилюючи їх зацікавленість у якісному виконанні службових завдань. Такий комплексний підхід забезпечує не лише зростання індивідуальної компетентності співробітників, але й підвищує стійкість і результативність системи фінансового моніторингу загалом.

З огляду на значну залежність результативності фінансового моніторингу від людського чинника вдосконалення кадрового забезпечення є визначальним чинником зміцнення його інституційної ефективності. Розвиток цього напрямку має спиратися на поєднання мотиваційних і управлінсько-організаційних механізмів. Зокрема, формування внутрішніх стимулів професійної активності може відбуватися за рахунок:

- запровадження системи безперервного навчання й підвищення кваліфікації через регулярні тренінги, семінари та курси з актуальних питань протидії фінансовим злочинам;

- організації програм внутрішнього наставництва, коли досвідчені фахівці передають практичні навички молодим співробітникам, що забезпечує спадкоємність знань;

- створення механізмів горизонтальної та вертикальної ротації кадрів, які дають змогу працівникам набувати різноманітного досвіду й уникати професійного вигорання;
- налагодження ефективних комунікацій у колективі та з управлінською ланкою, що сприяє формуванню командної відповідальності та підвищує оперативність ухвалення рішень;
- розробки системи кар'єрного планування, яка демонструє співробітникам чіткі перспективи професійного розвитку та забезпечує їх зацікавленість у довгостроковій роботі в системі фінансового моніторингу;
- залучення персоналу до міжнародних стажувань і програм обміну досвідом, що дає змогу переймати передові практики та сприяє гармонізації національних підходів із міжнародними стандартами.

Застосування таких механізмів у комплексі сприятиме підвищенню компетентності кадрів, формуванню мотивації до результативної праці та забезпеченню інституційної стійкості системи фінансового моніторингу в умовах зростання глобальних фінансових ризиків.

Поряд із розвитком кадрового потенціалу особливу увагу потрібно приділяти безпосередньому підвищенню ефективності системи фінансового моніторингу. Одним із ключових способів удосконалення цієї сфери є активізація співпраці з міжнародними організаціями фінансового моніторингу, які володіють перевіреними методами виявлення та протидії фінансовим правопорушенням. У цьому контексті не менш важливим є налагодження ефективної взаємодії між державним і приватним секторами, що сприяє формуванню культури відповідального ведення бізнесу й забезпеченню прозорості реалізації механізмів фінансового моніторингу. Крім того, центральним елементом підвищення результативності системи є вдосконалення існуючої програмної та технічної інфраструктури. У таблиці 1.8.6 структуровано представлені основні напрями підвищення ефективності фінансового моніторингу.

Представлена таблиця демонструє комплексний підхід до підвищення ефективності фінансового моніторингу через удосконалення ключових функціональних напрямів. Оптимізація системи звітності забезпечує своєчасне виявлення підозрілих операцій та оперативне реагування на потенційні загрози. Підвищення ефективності аудиту й внутрішнього контролю дає змогу системно виявляти слабкі місця в процесах моніторингу та своєчасно їх усувати, що підвищує загальну результативність системи. Розвиток правоохоронної підтримки й

забезпечення виконання законодавства сприяє ефективному розслідуванню фінансових злочинів, включно із транснаціональними схемами, та зміцнює правову основу функціонування системи. У комплексі ці заходи формують передумови для підвищення рівня фінансової безпеки держави та створюють стабільну, адаптивну й прозору систему фінансового моніторингу.

Таблиця 1.8.6 – Основні напрями підвищення ефективності фінансового моніторингу

Напрямок	Механізми реалізації	Очікуваний ефект
Удосконалення системи звітності щодо підозрілих операцій	Спрощення й автоматизація подання звітів; інтеграція аналітичних інструментів; створення централізованої платформи обміну інформацією між державними та фінансовими установами	Своєчасне виявлення аномалій, підвищення оперативності реагування, зменшення ризику пропуску підозрілих транзакцій
Підвищення ефективності аудиту та внутрішнього контролю	Регулярні перевірки та внутрішні аудити; впровадження ризик-орієнтованого підходу; моніторинг ключових вразливих ділянок	Виявлення й усунення слабких місць у системі, оптимізація процесів контролю, підвищення загальної ефективності моніторингу
Покращення правоохоронної підтримки та виконання законодавства	Створення спеціалізованих підрозділів; навчання правоохоронців сучасним методам виявлення фінансових злочинів; міжнародне співробітництво	Забезпечення ефективного розслідування та переслідування фінансових правопорушень, протидія транснаціональним схемам, зміцнення правового режиму фінансового моніторингу

Джерело: розроблено автором.

Як уже зазначалося, інтеграція цифрових технологій є невід’ємним елементом удосконалення системи фінансового моніторингу. Це обумовлено тим, що сучасні фінансові правопорушення частіше відбуваються в цифровому середовищі і не можуть бути ефективно виявлені застарілими та статичними механізмами контролю, орієнтованими на традиційні форми правопорушень. У цьому контексті особливого значення набуває адаптація існуючих систем фінансового моніторингу до новітніх програмних рішень, а також забезпечення інтеграції різнорідного програмного забезпечення з метою уніфікації та сумісності баз даних. Додатково критичним напрямом є використання сучасного технічного оснащення, що дає змогу оперативно обробляти

великі обсяги даних. Основні напрями цифровізації фінансового моніторингу в контексті забезпечення фінансової безпеки держави представлені в таблиці 1.8.7.

Таблиця 1.8.7 – Основні напрями цифровізації фінансового моніторингу в системі забезпечення фінансової безпеки держави

Напрямок цифровізації	Механізми реалізації	Очікуваний ефект
Адаптація існуючих систем	Впровадження сучасного програмного забезпечення; інтеграція різних видів ПЗ для сумісності баз даних	Підвищення точності та швидкості обробки фінансових операцій, уніфікація даних
Використання аналітичних інструментів	Інтеграція алгоритмів машинного навчання, штучного інтелекту, аналізу великих даних	Виявлення аномалій і підозрілих операцій у режимі реального часу
Технічне оснащення	Використання сучасних серверних і хмарних рішень, автоматизованих систем обробки транзакцій	Можливість обробляти великі масиви даних оперативно й ефективно
Інтеграція інформаційних потоків	Створення централізованих платформ для обміну даними між державними органами та фінансовими установами	Забезпечення прозорості, зменшення дублювання та ризику втрати інформації
Цифрова взаємодія з міжнародними системами	Підключення до міжнародних баз даних та аналітичних платформ	Підвищення здатності протидіяти транснаціональним фінансовим правопорушенням

Джерело: розроблено автором.

У таблиці 1.8.7 демонструються ключові напрями цифровізації фінансового моніторингу, які є визначальними для підвищення ефективності системи й зміцнення фінансової безпеки держави. Адаптація існуючих систем та інтеграція програмного забезпечення забезпечують уніфікацію даних і підвищують точність обробки фінансових операцій. Використання аналітичних інструментів, алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту дає змогу виявляти підозрілі операції в режимі реального часу. Сучасне технічне оснащення й централізовані платформи забезпечують оперативну обробку великих масивів інформації та ефективний обмін даними між державними органами й фінансовими установами. Підключення до міжнародних інформаційних систем дає змогу протидіяти транснаціональним схемам фінансових правопорушень, підвищуючи інтеграцію національної системи

в глобальний фінансовий простір. У комплексі ці заходи створюють передумови для формування адаптивної, прозорої та результативної системи фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг є ключовим інструментом виявлення ризиків, пов'язаних із фінансовими операціями й ринковими трансакціями. Для забезпечення ефективності ухвалення рішень доцільно впроваджувати передові аналітичні методи обробки даних, що дають нагоду своєчасно й точно оцінювати потенційні загрози. Сучасна система фінансового моніторингу потребує розвитку за кількома напрямками. Насамперед критично важливим є вдосконалення існуючих механізмів контролю з акцентом на цифровізацію та автоматизацію процесів. Повноцінна модернізація інформаційно-комунікаційного забезпечення дає змогу підвищити оперативність і результативність фінансового аудиту, а також ефективніше виявляти порушення у фінансовій сфері. Крім того, серед пріоритетних напрямів розвитку потрібно виділити зміцнення взаємодії між державним і приватним секторами, а також забезпечення системної та ефективної законодавчої підтримки функціонування фінансового моніторингу, що відображено в таблиці 1.8.8.

Таблиця 1.8.8 – Основні вектори розвитку сучасної системи фінансового моніторингу

Вектор розвитку	Механізми реалізації	Очікуваний ефект
Цифровізація та автоматизація	Модернізація інформаційно-комунікаційних систем; впровадження автоматизованих інструментів збору й обробки даних	Підвищення оперативності й точності фінансового аудиту; ефективніше виявлення правопорушень
Використання передової аналітики	Застосування алгоритмів машинного навчання, великих даних і штучного інтелекту	Своєчасне виявлення аномалій у фінансових операціях і прогнозування ризиків
Взаємодія державного й приватного секторів	Створення спільних платформ обміну інформацією; регулярні консультації та координація між фінансовими установами й регуляторними органами	Підвищення прозорості фінансових процесів; формування культури відповідального ведення бізнесу
Законодавча підтримка	Удосконалення нормативно-правової бази; створення механізмів забезпечення дотримання законодавства	Підвищення правової ефективності фінансового моніторингу; забезпечення належного розслідування фінансових правопорушень

Джерело: розроблено автором.

Фінансовий моніторинг у системі національної та міжнародної фінансової безпеки є ключовим інструментом запобігання фінансовим злочинам і забезпечення стабільності економічного середовища. Цифровізація та автоматизація процесів підвищують швидкість і точність обробки даних, що дає змогу оперативно виявляти порушення та мінімізувати ризики. Використання сучасних аналітичних підходів, зокрема технологій штучного інтелекту та машинного навчання, сприяє глибшому аналізу фінансових операцій і виявленню потенційних загроз. Важливу роль має також зміцнення співпраці між державними органами й приватним сектором, що підвищує прозорість і культуру відповідальної діяльності на ринку. Підтримка ефективної нормативно-правової бази забезпечує належний контроль і розслідування фінансових правопорушень. У сукупності ці чинники формують адаптивну, прозору й ефективну систему фінансового моніторингу, яка є фундаментальним елементом фінансової безпеки держави та її інтеграції в міжнародний фінансовий простір.